

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος	13
1. Η θεωρία του ηδονισμού	19
Μορφές	19
Η φυσιοκρατική πλάνη	26
2. Η θεωρία του ενστίκτου	49
Ορισμός	49
Η απόκλιση του Πρωταγόρα	58
Απόπειρα θεραπείας της ηθικής θεωρίας του Χομπς	67
3. Η θεωρία της κατηγορικής προσταγής	73
Περιγραφή	73
Αμφισβήτηση	85
4. Η θεωρία του ωφελιμισμού	89
Ορισμός	89
Η έννοια του Αριστοτέλη για την ευδαιμονία	92
Ο ωφελιμισμός του Μπένθαμ και του Μιλ	97
Η αναίρεση	110

5. Η θεωρία της ενόρασης	123
Προκαταρκτικά	123
Η ιδιοτυπία των ηθικών όρων	124
Η αισθητική και η διανοητική μορφή της ενόρασης	132
Για το αδύνατον του σφάλλεσθαι	142
Ζητήματα	144
6. Η θεωρία της επιταγής	149
Η συγκινησιακή άποψη	149
Επιτακτικότητα και καθολικότητα	160
Γεγονότα, κλίσεις, φαντασία	164
Σχολιασμός	166
Βιβλιογραφία	184
Πίνακας ονομάτων και όρων	186

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Το βασικό ερώτημα στην ηθική φιλοσοφία αναφέρεται στον καθορισμό του τι είναι καλό. Ότι, με τις ηθικές θεωρίες που διατυπώθηκαν κατά καιρούς, επιχειρήσαν, πρωτίστως, οι εισηγητές των να κάνουν ήταν να ορίσουν ποιο είναι το ηθικά σωστό, το αγαθό, και, κατ' επέκτασιν, να υποδείξουν στους ανθρώπους πώς πρέπει να συμπεριφέρονται. Γιατί εκείνο που κρίνομε ως ηθικά σωστό αισθανόμαστε και την υποχρέωση να το πράξομε — ασχέτως εάν, τελικώς, για ορισμένους λόγους, δεν το πράττομε· το χρέος μας δεν αίρεται. Ότι, γενικώς, είναι καλό μάς υπαγορεύει και τον τρόπο με τον οποίον οφείλομε να συμπεριφερόμεθα. Αν, παραδείγματός χάριν, κρίνει κανείς ότι το «Περιμένοντας τον Γκοντό» του Μπέκετ, που συμβαίνει να παίζεται αυτό τον καιρό, είναι καλό έργο, έπεται ότι πρέπει να πάει να το δει — ανεξάρτητα αν, για κάποιον λόγο, δεν πάει να το δει· θα ήταν παράλογο να πει ότι «το “Περιμένοντας τον Γκοντό” είναι καλό έργο, αλλά δεν πρέπει να πάω να το δω».

Ενώ, όμως, κατά γενική ομολογία, εκείνο που είναι καλό πρέπει να το πράττομε κιόλας, δεν συμβαίνει, ωστόσο, να συμφωνούμε ως προς το τι είναι καλό. Και την διαφωνία μας αυτή δεν μπορούμε να την λύσουμε προστρέχοντας σε ανθρώπους που έχουν αφιερώσει μεγάλο μέρος της ζωής των στην διερεύνηση των ηθικών ζητημάτων. Και τούτο γιατί οι φιλόσοφοι, που, έχοντας ασχοληθεί επισταμένως με τα ηθικά προβλήματα, θα πρέπει, κατά τεκμήριον, να έχουν μια πιο έγκυρη γνώμη από τους απλούς ανθρώπους, διαφωνούν κι αυτοί μεταξύ των ως προς τον ορισμό του καλού, ως προς το τι είναι ηθικά σωστό.

Η ποικιλία των απόψεων των φιλοσόφων και, γενικότερα, των ανθρώπων γύρω από τον ορισμό του αγαθού δεν οφείλεται στους ίδιους, δεν είναι δηλαδή αποτέλεσμα της δικής των αδυναμίας να σκεφτούν καλύτερα, ώστε, ξεπερνώντας την αδυναμία τους αυτή, να καταλήξουν σε μια συμφωνία ως προς το τι είναι ηθικά σωστό. Η διατύπωση διαφορετικών θεωριών σχετικά με το αγαθό υπαγορεύεται από την φύση τους ως θεωριών.

Γενικώς, σε κάθε θεωρία ο εισηγητής της —ο μαθηματικός, ο φυσικός, ο βιολόγος και ούτω καθεξής— ξεκινά από ορισμένες προϋποθέσεις, θεωρούμενες ως αληθείς, και προχωρά στην διατύπωση επιμέρους προτάσεων, οι οποίες, ως προερχόμενες από τις αρχικές προϋποθέσεις, θεωρούνται, επίσης, ως αληθείς. Κατά την ευκλείδειο γεωμετρία, παραδείγματος χάριν, ο γεωμέτρης αφορμάται από το αξίωμα ότι, εξ ενός σημείου κειμένου εκτός ευθείας, μια και μόνη παράλληλος άγεται, και προχωρεί στην διατύπωση διαφόρων κρίσεων, των θεωρημάτων, τα οποία, επειδή προέρχονται, κατά λογικήν αλληλουχία, από την, θεωρούμενη ως αληθή, αρχική αξιωματική πρόταση, θεωρούνται αληθή.

Οι προκειμένες κάθε θεωρίας, όμως, κατά την σύγχρονη αντίληψη για την δομή των επιστημονικών θεωριών, έχουν

υποθετικό χαρακτήρα. Διατυπώνοντας δηλαδή τις θεωρίες, οι επιστήμονες απλώς υποθέτουν ότι οι αρχές πάνω στις οποίες στηρίζονται είναι αληθείς, χωρίς ποτέ ν' αποκλείουν το ενδεχόμενο ν' αποδειχθούν, τελικώς, ψευδείς. Και η πιο βέβαιη ακόμη επιστημονική αρχή κλείνει μέσα της το ενδεχόμενο ν' ανατραπεί κάποια στιγμή· ο νόμος της βαρύτητας, για παράδειγμα, μπορεί μεν να μην έχει διαψευστεί μέχρι σήμερα, αλλά τίποτε δεν αποκλείει στο μέλλον ν' αμφισβητηθεί. Πόσες αρχές και πόσες θεωρίες των επιστημών δεν έχουν ανατραπεί ως τώρα· η ιστορία των επιστημών είναι το χρονικό αλληπάλληλων νόμων και θεωριών. Τότε δικαιολογείται ο επιστημονικός χαρακτήρας μιας θεωρίας, εφόσον χαρακτηρίζεται από την δυνατότητα της διάψευσής της. Το ίδιο θα πρέπει να πούμε και για τις ηθικές θεωρίες.

Σε κάθε ηθική θεωρία προϋποτίθεται κατ' ανάγκην ένας ορισμός για το αγαθό. Είναι αδιανόητο να υπάρξει ηθική θεωρία, και γενικότερα ηθική φιλοσοφία, χωρίς την προϋπόθεση αυτού, όπως ακριβώς είναι αδύνατον να υπάρξει, ας πούμε, γεωμετρία χωρίς την προϋπόθεση της έννοιας του χώρου. Από τον ιδιαίτερο τρόπο δε με τον οποίο σε μιαν ηθική θεωρία ορίζεται το αγαθό χαρακτηρίζεται αναλόγως και η θεωρία. Οι ηθικές θεωρίες, λόγου χάριν, του ηδονισμού και του ωφελιμισμού χαρακτηρίζονται έτσι, επειδή το αγαθό ταυτίζεται από τους εισηγητές των, αντιστοίχως, με την ηδονή και την ευδαιμονία. Οι ορισμοί, όμως, για το αγαθό, που συνιστούν τις αρχές, τις βασικές προϋποθέσεις των ηθικών θεωριών, δεν πρέπει να εκληφθούν ως καθολικώς και απολύτως αληθείς προτάσεις, αλλά ως απλές υποθέσεις. Μάλιστα, η υποθετική ισχύς των ηθικών αρχών είναι σαφώς μεγαλύτερη από εκείνη των επιστημονικών θεωριών.

Η αμφισβήτηση εκ μέρους μας μιας επιστημονικής αρχής

δεν μπορεί να ξεπεράσει τα όρια της πραγματικότητας. Μπορεί κάποιος, πράγματι, να σκεφτεί ότι ενδέχεται στο μέλλον ν' ανατραπεί ο νόμος της βαρύτητας. Πότε όμως; Μόνο εφόσον επισημανθεί έστω κι ένα γεγονός που θα τον διαψεύδει. Διαφορετικά, όσο ο νόμος της βαρύτητας βρίσκεται σε αντιστοιχία προς την πραγματικότητα, είμαστε υποχρεωμένοι να τον θεωρούμε έγκυρο. Ένας επιστημονικός νόμος αντικαθίσταται από μια νέα επιστημονική αρχή, εφόσον η τελευταία αυτή μας βοηθάει να εξηγήσουμε καλύτερα τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται. Ο σκοπός της διατύπωσης μιας επιστημονικής αρχής είναι να περιγράψει όσο γίνεται ακριβέστερα την πραγματικότητα. Αν η θεωρία της σχετικότητας, που διατύπωσε ο Αϊνστάιν, αντικατέστησε την θεωρία του Νεύτωνα για τον χώρο και τον χρόνο, ήταν διότι οι σχετικές αρχές που υπέθεσε ο Αϊνστάιν περιέγραφαν κατά τρόπο πληρέστερο την πραγματικότητα από όσο οι αντίστοιχες αρχές του Νεύτωνα.

Με τις ηθικές αρχές, όμως, οι άνθρωποι δεν έχουν στόχο να περιγράψουν τι ισχύει στην πραγματικότητα. Όταν, παραδείγματος χάριν, διατυπώνει κάποιος την ηθική αρχή ότι το σωστό είναι όλοι οι άνθρωποι να τηρούν τις υποσχέσεις των, δεν περιγράφει πώς συμπεριφέρονται πράγματι οι άνθρωποι που υπόσχονται. Μπορούμε να τον φανταστούμε να ζει σε μια κοινωνία όπου ουδείς τηρεί τις υποσχέσεις του, κι αυτός, εύλογα, να υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι πρέπει να τηρούν τις υποσχέσεις των. Με την διατύπωση των ηθικών αρχών οι εισηγητές των υποδεικνύουν έναν τρόπο συμπεριφοράς τον οποίον οι άνθρωποι, άσχετα με το πώς πράγματι συμπεριφέρονται, οφείλουν, παρ' όλα αυτά, ν' ακολουθούν. Επειδή, ακριβώς, οι ηθικές αρχές δεν καθορίζονται, κατ' ανάγκην τουλάχιστον, από το τι ισχύει στην πραγματικότητα, η δυνατότητα της υιοθέτησής των ή της απόρριψής των είναι απεριόριστη.

Ο υποθετικός αυτός χαρακτήρας των ορισμών για το τι είναι ηθικά σωστό παρέχει το δικαίωμα σε καθέναν από μας, που καλούμεθα από τους εισηγητές των να τους υιοθετήσουμε να σταθεί κριτικά απέναντί τους. Να μην αντιμετωπίσουμε, δηλαδή τους ηθικούς ορισμούς για το καλό, όπως, ας πούμε, την πρόταση ότι ο Θεός είναι παντοδύναμος, την οποία ουδείς πιστός διανοείται ν' αμφισβητήσει, αλλά να τους δούμε σαν αποφάνσεις που μπορεί να είναι ακριβείς, όπως, επίσης, είναι ενδεχόμενο να είναι άστοχες ή αυθαίρετες.

Με την κριτική αυτή διάθεση, λοιπόν, σκέφτηκα να διεξέλθω, στο βιβλίο αυτό, τους βασικούς ορισμούς για το αγαθό, πάνω στους οποίους οι φιλόσοφοι στηρίχθηκαν για να διατυπώσουν τις ηθικές θεωρίες των. Ειδικότερα, θ' αναφερθώ στους ορισμούς των θεωριών του ηδονισμού, του ενστίκτου, της κατηγορικής προσταγής, του ωφελιμισμού, της ενόρασης και της επιταγής, με τις οποίες οι εισηγητές των επιχείρησαν να ορίσουν ποιο είναι το αγαθό, υποδεικνύοντας, έτσι, στους ανθρώπους τον τρόπο με τον οποίο οφείλουν να συμπεριφέρονται, αν θέλουν οι πράξεις των να είναι ηθικά σωστές.